

Pete György

„Az epret bélelő füvecske”

(A kívüllét előnyei – Karay Lajos első költői korszakáról II.)

Az előző részben hangsúlyosan igyekeztem rámutatni arra, hogy tapasztalatom szerint Karay verseinek lényegi belső ellentmondása az ember ösztönössége, érzelmi-indulati telítettsége és a költői Én hűvös, objektív rendszerező intellektusa közötti ellentmondás. A vers e két ellentétes összetevő kompromisszumaként születik, tehát Karay verseiben mindig vibrálnak, egymásnak feszülnek, időnként egymásba olvadnak az érzelmek és az ész szempontjai, s a versek erős hatása éppen ezzel magyarázható. Karay akkor igazán jó költő leginkább, amikor a „korcs ész” teóriáit a költői Én felülírja.

Jó példája ennek a korai, 1955-ös „munkaszolgálatos” vers: az Eper a csomagban című. Jellemző, hogy e vers nem esett későbbi, „purifikátori” hajlandóságának áldozatul, mert a költő ösztöne, talentuma legyűrte az érzelmesség vádjától való félelmet, és az emberi-költői hitelességet tartotta a fontosabbnak. Megmutatta, meg merete mutatni nekünk az egykori kiskatonát, hogy „látva lássuk” valóságában, érzéseivel, apja iránt érzett szeretetével. S a Csillag és Füst későbbi verseiben is gyakran tetten érhetjük a tiszta, őszinte emberi érzelmek, mindenekelőtt a szeretet jelenlétét, áhítatát, derűjét, még ha gyakran csak hiányként, vágyakozásként bukkan is fel. Ennek is nagy része van abban, hogy osztozni tudunk a költő sorsában, érzelmeiben, gondolataiban, melyek így már mindenkiéi, a miénk is.

Ez a szeretet előtti behódolás, már az érett költői pályaszakaszban megritkul, az a többlet, melyet idézett esszéjében Hamvas Béla a „hiteles elkötelezettség” kritériumaként jelölt meg. (Direkt morál, rossz lelkiismeret.)

Nagy hangsúlyt kap ezekben a fiatalkori versekben néhány visszatérő motívum, a *kert*, és a szinte mindig jelenlevő *tó*. Az otthonosság, a szépség, a nyugalom és a derű szinonimái. A kert a gyerekkor, a gondtalanság időszakát jeleníti meg, az elveszett, mert elvett édent, a tó a tágabb természet, a gyerekkor helyébe lépő felnőttkor színtere. Az ezeken kívüli világ és maguk az emberek, néhány leíró vagy hangulatversen túl nem férnek bele költészetébe. Ezért e korai verseknek alaptónusa a magány, az egyedüllét és az ezt reménytelenül elutasítani akaró vágy egy lány, egy valódi társ után. Legelsősorban azt tekinti a költő feladatának, hogy megtalálja és meghatározza saját

egyedi világképét, költői alapállását. Ehhez fokozatosan megszerezte az intellektuális és morális muníciót, mint azt korábbi írásomban bemutattam.

A kívülállás előnyei

A kívülálló legnagyobb – de csak látszólagos érvényű – előnye a függetlenség. Nem kényszerül alkalmazkodni, sajátján kívül más véleményét, álláspontját elfogadni, ahhoz alkalmazkodni. Nem kényszerül – hiszen a publikációkra sem tart igényt – semmilyen divatot követni, semmilyen tekintélyt, gyakorlatot figyelembe venni. Teljesnek mondható a szabadsága abban a tekintetben, hogy mit hisz, mit gondol és hogy mit ír. Milyen világnézetű erkölcsi normákat vall, fogad el a maga számára. Milyen világképet alkot meg a maga számára, s annak részleteit, összefüggéseit, hogyan szerkeszti meg, persze úgy, hogy annak minden eleme valóságos, de legalábbis lehetséges legyen, mindenki számára ismert, ismerhető legyen, lényegében a mindenki által ismert és használt fogalmakkal kell dolgoznia, de a maga speciális nézőpontjából értelmezve. Így csak egy ontológiai építmény jöhet szóba, mert itt az elemek kisszámúak, és közismertek a legrégebbi idők óta. Az más kérdés, hogy soha még teljesen igazolt, vagy teljesen elfogadott hipotézisek nem születtek, hiszen már az első, leglényegesebb, a világ anyagi természetére vonatkozó kérdés is többféleképpen válaszolható meg. Már pedig, amíg egy lehetséges modell, legalábbis nagy vonalakban nem áll össze, a részterületek is eleve hipotetikus jellegűek lehetnek csak, hiszen nem nehéz belátni, milyen eltérő társadalomfilozófiai vagy erkölcsi következményei vannak a világ mibenlétéről alkotott különböző materialista vagy idealista elméleteknek. És akkor még fényévnnyi távolságra vagyunk az esztétikai következmények számbavételétől.

E sokféle ellenőrizhetetlen, tudományosan nem is bizonyítható elvi lehetőségekre igen nehéz, körülményes koherens rendszert építeni. Az eklektika pedig az építészetben is zsákutcának bizonyult. Mindent pedig már csak azért sem lehet elvetni, mert már jó néhány elmélet van forgalomban az egyes részletkérdésekről is. Ha pedig a tudományos megközelítést mindenestül elvetjük is, belebotlunk az idealista tanok tekervényeibe a Bibliától a Védákig, Hesziódosztól Pythagoráson át a gnózisig, a kabbaláig. De egy költő amúgy sem tudományos rendszert akar alkotni! Hanem világképet, egyéni víziót. (Egy épkezláb költő nem akarhat mást, minthogy elfogultságait, előítéleteit okozatnak, természetesen szükségszerűnek állíthassa be, önnön vízióját, elméletét, amit kidolgozott, pedig érvényesnek, megfellebbezhetetlennek hat. Ennek érdekében ezt készséggel el is hiszi. Ez a pozitív visszacsatolás elve: költő hazudj, de rajt ne kapjanak. Hiszen minden ember, ha akar, saját felkészültségének és előítéletének

megfelelő mitológiát gyárthat és gyárt, amit nem csak elhisz, hanem terjeszt is.)

Ha ma valaki a Pénz uralta, erkölcsöket, Istent, nemzetet, családot erodáló globalista világrend ellen fel kíván lépni, nem tehet mást, mint hogy annak világnézeti alapjait leplezi le, bizonyítja azok tarthatatlanságát, hamisságát, emberellenességét. Mégis kevesen vannak, akik ezt kellő morális súllyal megtehetik, hiszen ezek a világnézeti alapok idealista alapról alig kikezdehetőek. Vallásfilozófiai alapon sem igen.

Karay Lajos, mikor elkezdte lételméleti rendszerét felépíteni, nem is akart ilyen gyenge fegyverzetben harcba szállni. (Eszméit részletesebben a Krédó című verse kapcsán fogjuk vizsgálni.)

Most ifjúkori versei közül azokat nézzük meg közelebbről, amelyek a világ anyagi voltát nem tagadó nézeteit előlegezik.

A „Méhecske-vers felnőtteknek” egy történet leírása. Egy méhecske repül a tó fölött, elfárad, leszáll a vízre, átnedvesedik a szárnya, elsüllyedne, megfulladna, ha a költő nem akadna rá, ki nem mentené. Véletlen? Vannak véletlenek? Ez a költői meditáció tárgya, a vers ennek eredménye. Karay szerint nincs véletlen. Bár nem nevezi meg, álláspontja szerint:

„Valaki látta, nem tudom ki: valaki
Más, valaki Jó,
Vagy csak a lények lényegében
működő titkos táviró
Kezdett jelezni köztem s közte...” –

És váratlanul, látszólag ok nélkül, abbahagyta a tűzifaaprítást a kertben, lement a tó szélére fürdeni, a nádas szélére, és lám, pont akkor vetődött elébe a kis méhecske...

A vers formai tökély, drámai, jól, izgalmasan felépített, nyelvileg is érett jambikus, párrímes költemény.

Íme a konklúzió:

„Ne kezdj el gondolkodni, költő, csak
nézd a lassan száradó
szívárványszárnyakat, a mozgás mind
sürgetőbb áradó
parancsait a kicsi testben, tiszteld az
értelmed előtt
ki tudja mennyi ezredéve bűvó
titokzatos erőt,
az elrendelt véletlenek szép
mélységeit, s lássad, mi tág
a téged is, mint jóra eszközt,
kezedben forgató világ.”

A Krédó első sora így kezdődik: „Az Én örök”. E vers pedig viselhetné azt a címet is, akár, „A Lét örök”. Az „elrendelt véletlenek” itt nem a predesztinációra utal, inkább arra,

hogy semmi sem indeterminált a létben, legfeljebb nem tudhatjuk az Értelem céljait, útjait. A vers dátuma 1961, tehát ez a gondolat nagyon régi. Ugyancsak 1961-es keltezésű a ciklusnak címet adó „Csillag és Füst”. Ez a vers egy látvány festői rajza, megjelenítése: egy kis ház kéményének kanyargós füstcsóvája fogja körül az est egyik csillagát, szinte „marokra”. Ennyi a kép, a látvány. A konklúzió:

„Mi gondod és mi gondja?
Gyönyörködsz s otthagysz.
Az éjfélnél majd a konyha
tűzét aludni fojtja,
addig hadd ostromolja
a füst a csillagot”

A két versnek semmi közvetlen köze egymáshoz, de míg a „Méhecske-vers” csupa izgalom, dráma – hiszen tárgya élet vagy halál –, a „Csillag és Füst” a látszat és való ellentéte. Káprázat. Két egymásra nem ható, egymást nem érintő létdimenzió. Játékos ötlet, benyomás. Erre azt mondhatnánk mi is: „gyönyörködsz s otthagysz”. Mégis a két vers ugyanarról szól: a Lét felfoghatatlan, nagy dimenzióiról. A földi lét viszonylagosságáról, a fokozatokról.

A hatvanas évek költőjének gondolkodói folyamataiban egyre fontosabb szerephez jut, az ember-állat viszony értelmezése. Kezdetben ez a szerep marginális pont. Jelentőséget az állat a létezés összefüggésében nyer, mint az élet korábbi, ember előtti időszakának alanya. Emberelőttiége az érdekes. A „Régi nóta” mely ugyan 1980-as keltezésű vers - de lehettek előzményei a hatvanas évekből – az állatot nembeli lényként nem az ember elé, hanem idősebb testvérként mellé sőt, miután nem rendelkezik tudattal (!) – elé sorolja.

A „Stabat mater”-ben így ír Szűz Máriához fordulva:

„Mert, Élőknék Anyja, nálad
egy a mérce, ember, állat
sírjon bár, vagy zsenge rét.
Sőt az állatként bizonynal
(hisz te bölcs vagy) több iszonynal
szánod, mint az emberét,

tudva bár: a lét e földi
törvényét vakon betölti,
állatot állat ha sért,
ámde az is: én, a törvény
lábadója, láncratört lény
joggal égek ennyiért.

Add viselnem hát a bánat
köntösét, groteszk csuhámat,
rongy fajom nevében is,
sírva éjen s napvilágon

mindenért, amit világom
ellenében végbevisz.

Hadd sirassam benned, ember,
az észvitte esztelen Per
bűntudatlan vesztését,
s (árulóként bár) az állat
oldalára én, hadd álljak
pártodról, emberiség!”

Fordulat történt. Az állat visszakerül az ember mögé, alá, de az emberiség etikai mércéjévé válik az állathoz fűződő viszonyának felfogása, értelmezése.

Karay szerint az ember a létegeész szempontjából fontosabbnak szánódott, de szerepére méltatlanná vált. A „Régi nóta” című versben még a civilizációs haladással szemben fogalmazódott az „emelkedésről” szóló sora most már az emberiség degradálását, az érett kívülállás kötelezettségét és annak vállalását jelenti. Lényeges: *nem az egyes ember fölött mond ítéletet*, de mindenképpen valahol annak a József Attila-i tanácsnak a megtagadását, hogy: „S ezt az emberiséget, / Hisz ember vagy, ne vedd meg.” – jelenti.

Ekkor, ezzel a gesztussal zárult le Karay Lajos első költői korszaka.

Vitéz György, a Kanadába emigrált egykori jó barát, költő és munkaszolgálatos társ írta Missa agnostica című nagy versében le expressis verbis a hetvenes években, hogy „a Világ nem emberközpontú”. Ez a gondolat Karayéval rokon természetesen, és már az ókori filozófiában is fellelhető, főleg az indiaiban, de a magyar költészet – még talán Weöres Sándort sem kivéve – a hagyományos világképből nem lépett ki az utóbbi időkig. Maga Vitéz (eredeti nevén Németh György) sem vonja le

a maga költészetében szükségszerű konzekvenciáit. Csak alkalmilag, az is nagy szó. Karay és Vitéz nem csak ismerte egymást, hanem mint két osztályidegen, munkaszolgálatát is egy alakulatnál töltötte. Szoros szellemi és költői kapcsolatukra 1984-ben, a *Visszhang* című antológia interjújában is visszaemlékeznek. A fiatalkori Karay-versekből ugyan nem ez az álláspont tükröződik, de valószínű, hogy őt is mélyen foglalkoztatták a létezés dimenzióinak kérdései.

Ezt bizonyítja, hogy a *lélek* fogalmához való viszonya végig ambivalens. „Osztályidegen ballada” című versében még a klasszikus sémával (anyag, lélek, tudat) dolgozik, vagyis benne marad a magyar költészeti fősodorban. A lélek itt a harmadik, a halhatatlan dimenziója az embernek. A „Régi nóta” című versben jelenik meg filozófiai kategóriaként az *öszton*, mely magasabb rendű képesség, dimenzió, mint az ész, a „korcs” utánczat. Az *öszton* szó korábban hagyományosan, mint költői *öszton*, a nem tudatos de igaz és hasznos szinonimájaként szerepel. A „Méhecske-versben” vetődik fel először, hogy van valami létegeész, aminek rejtett dimenziói egyike a talán *öszton*nek nevezhető valami. A *Krédóban* válik a világlélek részévé, külön dimenziójává, mely az egész anyagi világot áthatja. Az ész totális, ontológiai értékű trónfosztása itt következik be. Egyben ez az épülő világnézet egyik fontos összetevője, történetfilozófiai alapja.

Megjegyzés: E sorok írója csupán néhány általa fontosabbnak ítélt vers alapján Karay, a költő szándékait, világhoz való viszonyát, világról való vélekedését próbálta az olvasók számára felvillantani. Tudom, hogy ez csak egy lehetséges „olvasat”. Igazi esztétikai elemzésekkel ezúttal is adós maradt, pedig ez az igazán fontos. De ez a munka egy másik írás tárgya lesz, lehet.

Sellyei Tamás
Ottó
munkái